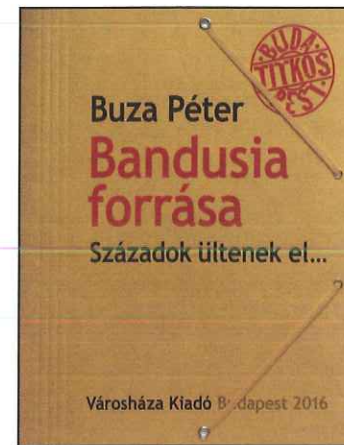

TÖRTÉNETEK

ILLÉS KÚTJÁRÓL

Lővei Pál

szerb közösségének körmeneteit pedig a helyszínre vonzotta. Bandusiaként egyébként Fáy András írta le 1825-ben, amikor azt már az antikvitást felidéző, klasszicista stílusú kútházba foglalva felfedezte.

A kötet szerzője 1985-ben kezdte vizsgálódásait, és gyanítható, hogy a kézirat lezárása, 2016 júliusa sem jelenti munkája befejezését. A tárgyalás íve ennél is tágasabb: a természetföldrajzi környezet, a kút vizét adó szarmata-mészko paplan és a fölötte rétegződött folyami hordalék alkotta, patakok és folyamágak szabdalta síkság bemutatásától a késő középkoron, a 17. század végi eseményeken, a 18–19. század építkezésein, majd a mindent felejteni látszó 20. század első felén át jut el a már említett kezdő évszámhoz.

Művészettörténeti szempontból igencsak fontosak Buza Péter nyomozásainak azok az eredményei, amelyek a ferences kolostor és az egyetemi könyvtár korábbi épületeiből, falazataiból származó – ott mindig lapidariumszerűen bemutatott, vagyis történeti emlékként értékelt – több pesti reneszánsz kőfaragvány származási helyét valószínűsítik. Ezek a Mátyás király címerével, nevével jelölt, pompás vörösmárvány faragványok máig a budai várpalota anyagaként szerepelnek a Budapesti Történeti Múzeum kiállításán. Betűfaragásuk klasszikus eleganciája a 15. századi magyarországi reneszánsz epigráfia főművei közé emeli őket.

Lelőhelyeik alapján korábban felvetődött, hogy az Antonio Bonfini kortárs híradásából és néhány 16. századi beszámoló említéseiből ismert pesti királyi vadspark maradványai lennének, ennek a város kellős közepére adódó elhelyezkedése azonban semmiképpen nem tűnt reálisnak.

A szerző a józsefvárosi majorok újkori telek- és természeti viszonyait vizsgálva mutatja be, hogy az általa mintegy nyolcvan hektárra becsült egykori vadspark természetesen a városon kívül, mégpedig az Illés-kúttól nem is messze terülhetett el, éppen azon a közel másfél hektárnyi részen, ahol a terület töröktől való visszafoglalását követően régi romok álltak. Ez utóbbit 1718-ban Pest vármegye alispánja, a később bárói címet nyert Szelecsy Márton kapta – közelebbről nem ismert szolgálatok fejében – ajándékba a várostól mint majortelket. Néhány évvel később a mai Ferenciek terén megvette a katonai élelmiszerraktár és hivatal épületét, és ebből kialakított palotájával szemben kezdtek aztán egy évvel később építkezésbe a ferencesek, éppen Szelecsy jelentős támogatásával. És itt kerültek elő a múzeumban pompázó reneszánsz kőfaragványok. S amelyek éppen nem a ferencesek vagy az általuk átadott kolostorszárnyban elhelyezett egyetemi könyvtár falaiban voltak, azok a közvetlen környék olyan épületeihez kapcsolódtak – egyikük már 1722-ből adatolva –, amelyek tulajdonosai Szelecsyvel és családjával baráti-rokoni kapcsolatokat ápoltak.

Manapság nem szokás az olvasó latinos műveltségére építeni, Buza Péter könyvének főcíme mégis a Horatius által megénekelte Bandusia forrásra utal. De valóban csak utalásról van szó, a több évtizedes történeti-helytörténeti-topográfiai nyomozás állomásait leíró kötet fókuszában egy másik forrás áll, az Üllői út közelében, az Orczy-kert területén található Illés-kútja: a Dunára lejtő, a történelemkönyvekből Rákos mezejeként ismerhető kietlen síkság egyetlen bővíző forrása a középkori, kora újkori Pest külterületén. Ami a kettőt összeköti, az a kristálytisza víz, amely Horatiust meghihlette, a pesti kút egykori használóit, többek között a város egykori használóit, többek között a város

A faragványok így alighanem az alispán által frissen birtokolt terület rommaradványaiból kerülhettek másodlagosan – az ébredező történeti és művészeti érdeklődés jeleként – Pest belvárosába.

Logikus lépés volt Buza Pétertől, hogy ezek után az Illés-kút közelében egykor állt kastély romjainak is megpróbált utánanézni, logikus volt a feltételezése is, hogy a még használható falmaradványokat Szelecsy beépíthette valamikor az 1720-as években emelt, emeletes – uralkodói vendéglátásra is alkalmasnak bizonyult – kastélyának alapozásába.

Az épület, amelyet az örökösöktől 1798-ban Festetics Antal vásárolt meg, majd alakítottatott át klasszicista stílusban, 1848-ban telkével együtt a pesti egyetem tulajdonába került, hogy ott létesüljön az új botanikus kert. Azóta ennek irodaépülete a volt kastély, de igényes lépcsőháza, a kötetben is reprodukált falfestés-részletei már csak halvány visszfényei egykori gazdagságának. Állapota egykori építetőire, mai használóira, az egyetemre és a botanikus kertre, és persze építészettörténeti értékére tekintettel is több mint méltatlan.

Buza Péter ennek a helyreállításra nagyon megérett épületnek a pincéjében kezdett vizsgálódni 2015–2016 folyamán, beszerezve a szükséges engedélyeket, és megnyerve szakmai támogatókat is. A tisztítások során és faláttörések mögött a pince falainak többségétől eltérő technikájú, középkori jellegű kváderfalak részletei bukkantak elő.

A kutatómunka folytatása már komolyabb előkészületeket igényelne, nagyobb szabású régészeti feltárás, a helyreállításhoz is kapcsolódó falkutatás igazolhatja vagy cáfolhatja a feltevést, vajon a régi falak valóban Mátyás király épületének voltak-e részletei.

A terület töröktől való visszafoglalását követő időszakban azonban nem csupán Szelecsy Márton kapcsolódott Illés kútjának vidékéhez. Még 1695-ben Csernovics Arzén szerb pátriárka próbált – sikertelenül – lakóhelyhez jutni a bővíző forrás közelében, amely akkor már a Balkánról Magyarországra menekült rácok-szerbek kultuszhelyének számított – források hiányában csak találgatni lehet, hogy mióta. A 19. század közepére a hagyomány elvesztette jelentőségét, és csak a kút Buza Péter levezényelte újjászülésekor, 1991-ben újult meg, s tart ismét a mai napig. Akkor a forrás foglatatát és házát a magyarországi szerb ortodox vezetők avatták fel és szentelték újjá, ahogy arról a kútház falán szerb szövegű emléktábla is megemlékezik.

A kút fölő a város 1780-ban fabódét állítottatott, 1783-ban pedig a közvetlen szomszédságában báró Orczy Lőrinc nyugalmazott tábornok vásárolt három majort, hogy néhány évvel később már fia, László építsen parkot a területen. Amikor elkészült vele, a várostól 1798-ban kibérelte Illés kútját is. Kerek, kupolás tetejű oszlopcsnarokot álmódott fölő, építési engedélyt azonban nem kapott rá. A nem sokkal később emelt, klasszicista kútház évszámára Buza Péter bukkant rá 1991-ben, amikor a 20. századra nyomtalanul eltűnt, de már hat éve megtalált és többek között a KPVDSZ Vörös Meteor Természetbarát Egyesület vízalatti barlangkutatói segítségével fel is tárt forrás maradványainak megtisztítása befejeződött. A szépen falazott kút felső gyűrűjére 1799-es évszámot és az egyelőre sehonnan máshonnan nem ismert építő – Franz Tröscher – nevét vették. Amikor a felirat előkerült, körülötte már lényegében készen állott a négyzetes alaprajzú, klasszicista kútház rekonstrukciója – az ásatás során a kút körül feltáruló alsó kvádorsorai hitelesítették egyetlen ismert ábrázolását, egy 1803-ban közzétett metszetet.

A szerteágazó, írott forrásokon és képi-térképi ábrázolásokon alapuló történeti nyomozás mellett a kútfeltárás állomásainak naplószerű bemutatása alkotja a gazdag képanyaggal közreadott kötetet. A főváros könyvkiadójának új sorozatában jelent meg, borítóját a „Titkos Budapest” sorozattal megpecsételt, barna irattartó alkotja.

A titkos dossziében a történeti igazságtétel jegyében feltárulnak Rákos mezeje, kastélyának s az Illés-kútnak évszázadai. ●

Buza Péter: *Bandusia forrása. Századok ültének el...*

Budapest: Városháza Kiadó, 2016 (Titkos Budapest) 141 old. Ára: 1970 Ft, megvásárolható a kiadónál, telefon: (06-1) 411-5098, kozarid@fszek.hu